

Поперечна Г.М.
*Доктор філософії (право), доцент,
Доцент кафедри міжнародного та європейського права
Західноукраїнський національний університет*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТРУКЦІЙ ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УМОВАХ АВТОМАТИЗОВАНОГО ВИКОНАННЯ СМАРТ-КОНТРАКТІВ

Сучасна цифровізація цивільного обороту зумовлює появу нових форм договірної взаємодії, серед яких особливе місце посідають смарт-контракти. Їх поширення пов'язане не лише з технічною модернізацією способів виконання договорів, а й із необхідністю переосмислення низки усталених цивільно-правових конструкцій. Особливої актуальності це питання набуває у контексті припинення зобов'язань, оскільки традиційні правові механізми не завжди узгоджуються з автоматизованою та фактично незворотною природою виконання смарт-контрактів.

У цивільному праві припинення зобов'язання пов'язується з настанням юридично значущих обставин, передбачених договором або законом. До них, зокрема, належать: належне виконання, передання відступного, зарахування зустрічних однорідних вимог, домовленість сторін, прощення боргу, поєднання боржника і кредитора в одній особі, неможливість виконання, смерть фізичної особи чи ліквідація юридичної особи. Натомість у середовищі смарт-контрактів реалізація таких підстав ускладнюється тим, що програмний код виконує лише заздалегідь визначений алгоритм і не здатний самостійно враховувати зміну юридичних обставин [1].

Смарт-контракт функціонує за моделлю умовного програмування «*if-then*» («якщо–то»), за якої настання певної умови автоматично спричиняє виконання визначеної дії [2, 309]. Наприклад, після підтвердження доставки товару може автоматично здійснюватися переказ коштів продавцю, після оплати готельних послуг активуватися електронний ключ доступу, а у страхових відносинах ініціюватися виплата страхового відшкодування за наявності відповідних даних у зовнішніх інформаційних системах. Для отримання таких даних використовуються так звані «оракули», зовнішні джерела інформації, які передають смарт-контракту відомості про настання передбачених умов [3, 787].

Водночас смарт-контракт не слід ототожнювати з договором у юридичному значенні. Класичний цивільно-правовий договір ґрунтується на моделі «оферта–акцепт» і передбачає узгоджене волевиявлення сторін щодо істотних умов. Смарт-контракт, своєю чергою, є технічним засобом реалізації такого волевиявлення, тобто

способом автоматизованого виконання домовленості. Саме тому недійсним, розірваним або припиненим може бути юридичний договір, тоді як програмний код як такий не реагує на відповідні правові наслідки, якщо вони не були попередньо передбачені в алгоритмі.

Основна проблема полягає у тому, що після запуску смарт-контракту його виконання набуває автономного характеру. Якщо у коді не закладено механізму припинення, блокування або коригування виконання, алгоритм продовжуватиме реалізацію передбачених дій навіть тоді, коли з правової точки зору зобов'язання вже припинилося або не підлягає виконанню. Така ситуація можлива, зокрема, у разі недійсності правочину, обману, істотної помилки, реалізації права споживача на відмову від договору, неможливості виконання або істотної зміни обставин.

Окрему складність становить перенесення у програмний код оціночних правових категорій. Цивільне законодавство часто оперує поняттями «розумний строк», «добросовісність», «істотне порушення», зміст яких визначається з урахуванням конкретних обставин справи. Комп'ютерна система може точно зафіксувати дату, суму чи факт надходження повідомлення, однак не здатна самостійно оцінити, чи був строк розумним, чи поведінка сторони добросовісною, а порушення істотним. Унаслідок цього застосування смарт-контрактів вимагає максимальної деталізації умов ще на стадії їх програмування.

Однак надмірна формалізація договору має і негативні наслідки. Вона знижує гнучкість цивільно-правового регулювання, посилює залежність правовідносин від якості програмного коду та може порушувати баланс інтересів сторін. Сторона з сильнішою переговорною позицією потенційно здатна закласти в алгоритм вигідніші для себе умови, тоді як слабша сторона фактично буде позбавлена можливості оперативно вплинути на подальше виконання договору. Особливо небезпечною така ситуація є у споживчих правовідносинах, де значна частина гарантій має імперативний характер [4, 20].

У цьому контексті доцільним видається формування спеціальних договірних механізмів, адаптованих до природи смарт-контрактів. Одним із них може бути механізм автоматичного повернення коштів у випадку технічної помилки, ненадання зустрічного виконання або неможливості отримання необхідних даних від зовнішнього джерела. Такий інструмент дозволяє мінімізувати потребу у судовому втручанні на ранніх етапах виконання договору та забезпечити оперативне відновлення майнового становища сторін.

Іншим можливим рішенням є передбачення у смарт-контракті своєрідного відшкодування у разі односторонньої відмови від договору. Йдеться про заздалегідь визначену компенсацію, сплата якої надає стороні можливість односторонньо припинити виконання смарт-контракту. Такий механізм може бути ефективним у випадках,

коли виконання стало надмірно обтяжливим або економічно недоцільним, однак не може замінити традиційні засоби захисту у ситуаціях, коли порушення зобов'язання спричинене неправомірною поведінкою іншої сторони.

Перспективним напрямом є також інтеграція у смарт-контракти механізмів вирішення спорів. У разі виникнення спору виконання алгоритму може призупинятися до ухвалення рішення судом або іншим уповноваженим органом. Після цього відповідне рішення може передаватися до смарт-контракту через спеціальний інтерфейс, що дозволить або продовжити виконання, або припинити його. Такий підхід дає змогу поєднати переваги автоматизації з необхідністю юридичної оцінки складних фактичних і правових обставин.

Водночас радикальне втручання у *blockchain* шляхом скасування або зміни вже здійснених транзакцій не може розглядатися як звичайний механізм захисту прав сторін. З огляду на децентралізований характер *blockchain*-системи таке втручання потребує підтримки значної частини учасників мережі та є можливим лише у виняткових випадках. У приватноправових спорах між окремими сторонами досягнення такого консенсусу фактично є малоімовірним [5, 612].

Таким чином, автоматизоване виконання смарт-контрактів суттєво ускладнює реалізацію традиційних цивільно-правових механізмів припинення зобов'язань, оскільки програмний алгоритм не здатний самостійно враховувати юридично значущі обставини, що виникають після запуску відповідного коду. Технічна незмінність *blockchain*-систем та автономний характер виконання смарт-контрактів обмежують ефективність класичних правових конструкцій, розрахованих на можливість зміни чи припинення зобов'язання внаслідок волевиявлення сторін чи на підставі судового рішення.

Установлено, що найбільші труднощі виникають під час застосування оціночних цивільно-правових категорій, зокрема добросовісності, розумності, істотності порушення чи істотної зміни обставин, які не піддаються повноцінній алгоритмізації. У зв'язку з цим ефективне функціонування смарт-контрактів потребує формування спеціальних механізмів правового та технічного характеру, спрямованих на забезпечення можливості призупинення, коригування або припинення автоматизованого виконання зобов'язань.

Перспективними напрямками розвитку правового регулювання у цій сфері є впровадження механізмів автоматизованого повернення виконаного, використання ескроу-моделей, інтеграція процедур альтернативного вирішення спорів, а також закріплення у програмному коді спеціальних умов припинення виконання смарт-контракту. Водночас навіть за умов удосконалення технічних рішень повне усунення судового контролю та імперативного впливу цивільного законодавства видається неможливим, оскільки саме вони

забезпечують баланс інтересів сторін і гарантують належний рівень захисту учасників цивільних правовідносин у цифровому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Allen J. G. Wrapped and Stacked: “Smart Contracts” and the Interaction of Natural and Formal Language. *European Review of Contract Law*. 2018. Vol. 14, Issue 4. P. 307–343.
3. Tjong Tjin Tai E. Force Majeure and Excuses in Smart Contracts. *European Review of Private Law*. 2018. Vol. 26. Issue 6. P. 787–810.
4. Meyer O. Stopping the Unstoppable: Termination and Unwinding of Smart Contracts. *Journal of European Consumer and Market Law*. 2020. Vol. 9. Issue 1. P. 17–27.
5. Blocher W. The next big thing: Blockchain – Bitcoin – Smart Contracts. *Anwaltsblatt*. 2016. Heft 8–9. S. 612–618.